

5. Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності [Електронний ресурс] – Режим доступу до док: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/981_018

6. Бакалінська О. О. Проблеми та тенденції доказування фактів недобросовісної конкуренції в господарській діяльності / О. О. Бакалінська // Часопис Київського університету права. - 2015. - № 4. - С. 148-153. - [Електронний ресурс] – Режим доступу до док: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2015_4_34

Роль інтелектуальної власності та інновацій в еволюції складних соціально-економічних систем і циклів розвитку

Кузьменко В. П.

доцент кафедри економічної теорії
Національного університету «Києво-Могилянська академія»,
кандидат економічних наук

Засновник нової міждисциплінарної науки кінця ХХ ст. «синергетики» - видатний німецький вчений Герман Гакен звернув увагу на те, що саме поняття складних систем потребує свого наукового обґрунтування: *«При найвному підході їх можна описати як системи, що складаються з великого числа частин, елементів або компонентів, котрі можуть бути як одного, так і різного роду. Компоненти, або частини, можуть поєднуватись між собою більш або менш складним чином. Різні галузі науки дають нам багаточисельні приклади систем, що називають складними. Деякі з них виявляються досить простими, в той час як інші виявляються дійсно складними»* [1]. Саме до останніх відноситься соціально-економічні системи, макроскопічним підходом вивчення яких й займається теж досить молода галузь економічної науки другої половини ХХ століття – макроекономіка.

Г. Гакен визначив синергетику як загальну теорію колективних просторових, часових або функціональних структур. Соратник Гакена та його колега по Штутгартському університету Вольфганг Вайдліх, який застосував методи синергетики в соціальних науках, у своїй «Соціодинаміці» пише: *«Здається очевидним, що реальність, включаючи одушевлений і неодушевлений світи (живу і неживу природу) розділена на шари (стратифікована) з різним ступенем організованості. Вищі, більш макроскопічні шари є складеними, і тому «покояться над» нижчими, мікроскопічними шарами<...>».*

Якщо організаційна структура шару така, що йому як цілому властиві якісно нові характеристики, котрих немає в нижчих шарах, то ми будемо визначати такий шар як систему. Система – «це більше ніж просто сума її складових», які не є ознаками частин, а тільки системияк цілого» [2, 30-31].

В загальній теорії систем (ЗТС) ефект, коли сума впливів складових системи не дорівнює ефекту їх спільного впливу було названо емерджентністю складних систем. 40 років тому, при моделюванні складних соціально-економічних систем ще у 70-і роки ХХ ст. в Україні назвали це ефектом накладення просторових підсистем одна на одну в єдиній системі або шумовим ефектом їх спільного впливу в єдиній системі. Якщо розглядати розвиток різних соціально-економічних циклів у часі, то там також спостерігається цікавий ефект їх синхронізації, яким видатний австро-американський економіст Йозеф Шумпетер [3] в 1939 р. пояснив причину виникнення Великої депресії 1929-1939 рр. як результат синхронізації кризових фаз відомих на той час економічних циклів. Саме Шумпетер ще у роботі «Теорія економічного розвитку» [4] дав оцінку динаміки економічного розвитку через інновації, що ведуть до стану динамічної нерівноваги в циклічних процесах. Прискорення еволюції економічного зростання та якісних змін досягається саме через періодичне впровадження у виробництво кластеру інновацій, що забезпечують революційне просування нових технологій і видів продуктів і супроводжуються «творчою руйнацією» і зміною застарілих виробничих функцій.

Найбільш просунута на рубежі ХХ-ХХІ ст. міждисциплінарна наука - синергетика приділила підвищену увагу проблемі незворотності часу. Свій ранній інтерес до неврівноважених систем, що постійно вагаються між численними станами і ніколи не повертаються до початкових умов, батько сучасної синергетичної парадигми, видатний бельгійський вчений російського походження Ілля Пригожин зберіг до кінця життя. За роботи з термодинаміки необоротних процесів, особливо за теорію дисипативних (неврівноважених) структур, Пригожин був в 1977 р. удостоєний вищої нагороди у світовому науковому співтоваристві - Нобелівської премії. Він намагався побудувати міст над прірвою між точними (природничими) і гуманітарними (суспільними) науками та створити "нову фізику", яка змогла б, за його словами, *"розв'язати конфлікт, пов'язаний з поняттям часу, зняти протиріччя між інноваційним часом розкріпачення людини і періодично повторюваним часом стабільного матеріального світу, в якому будь-яка зміна, будь-яке нововведення з необхідністю виявляються не більше ніж видимістю"* [5]. Фокус наукової творчості Пригожина - конструктивна роль порушення симетрії між минулим і майбутнім, так звана стріла часу.

Пригожинське відкриття особливо знаменне для українців, оскільки теорему Іллі Пригожина, сформульовану їм для неврівноважених процесів як четверте начало термодинаміки, що протидіє другому її началу, російський вчений Побіск Кузнецов назвав *"законом Подолинського"* [6] - тобто законом, сформульованим видатним українським вченим Сергієм Подолинським ще в 1880 році. Цей закон повинен забезпечити стаціонарний стан (в т. ч. для живих організмів), який відповідає мінімуму виробництва ентропії. Тридцятирічний Подолинський написав піонерську роботу, де вперше

показав, що Ното Faber (людина діяльна) завдяки своїй творчій діяльності накопичує і перетворює сонячну енергію на Землі, за допомогою якої створює необхідні засоби виживання людства. Тим самим вона протидіє дисипації енергії і мінімізує приріст ентропії. Таким чином, Подолинським, по суті, й було відкрито четверте начало термодинаміки, що вже тільки в середині ХХ ст. було викладено точною математичною мовою формул Пригожиним. Враховуючи, що друге начало термодинаміки називають законом зростання ентропії, який забезпечує її максимізацію, четверте її начало врівноважує друге в точці динамічного мінімаксу, функціонування якого великий російський філософ і богослов, астроном, фізик і математик Павло Флоренський назвав "законом ектропії". В. Фелістинський у статті «Російський Леонардо да Вінчі в концентраційному таборі», що вийшла в 1942 р., через 5 років після смерті філософа в ГУЛАГу (відповідно до сталінської міфології, заснованої на чутках, які розповсюджувалися спеціальним відділом чуток НКВС, автор статті про смерть мислителя ус 1937 р. не знав), пише:

«Флоренський був професором Московської духовної академії, автором резонансної книги «Стовп і утвердження істини» <...> обдарованим астрономом, що захищав геоцентричну концепцію світу; чудовим математиком, автором «Удаваності в геометрії» і ряду монографій в галузі математики, авторитетом в області фізики <...> Так квінтесенцію його космофізичних поглядів у словнику Гранат радянського видання він висловив в авторизованому нарисі: «Основним законом світу Ф[лоренській] вважає другий принцип термодинаміки - закон ентропії, загального зрівнювання, взятий розширено, як закон Хаосу в усіх областях світобудови. Світу протистоїть Логос - начало ектропії. Культура є свідомо боротьба зі світовим вирівнюванням: культура виступає як ізоляція, як затримка зрівняльного процесу всесвіту та збільшення відмінностей потенціалів в усіх галузях, як умови життя, в протилежність до рівності - смерті. Будь-яка культура представляє цільову і міцно пов'язану систему засобів до провадження та розкриття деякої цінності, прийнятої за основну і безумовну, тобто служить предметом віри» [7]. Тобто, доцільна економічна діяльність людей потребує й дотримання певних цінностей культури.

Сучасний російський вчений Кирило Садченко стверджує:

«Стародавні піраміди, виявлені на різних континентах в Австралії, Англії, Німеччині, Гватемалі, Гондурасі, Греції, Єгипті, Іспанії (Канарські острови), у Китаю в горах Qin Ling Shan, на Тибеті, Мексиці, Перу, острові Пасхи, США, Судані, Туреччині, в тому числі підводні піраміди біля японських островів Окінави, недалеко від Багамських островів і в інших містах на нашій планеті (в т.ч. у трипільській культурі на терені України – В.К.), є відображенням знань попередніх розвинутих цивілізацій про існування еволюційних законів, нагадуванням про те, що усі структури навколишнього світу, в тому числі й створені людиною соціально-економічні структури, не вічні та мають свій життєвий цикл, визначений законами

еволюції. Будь-які еволюційні структури досягають свого максимуму, вершини «піраміди», а далі виникають дві основні альтернативи: продовження чи завершення їх життєвого циклу. Існують фундаментальні питання: як управляти життєвими циклами структур навколишнього світу, як можна подовжити життєвий цикл фізичних, біологічних, хімічних, економічних або інших структур, що еволюціонують? <...> Пірамідальний процес є наслідком універсальних еволюційних законів, одним з яких є принцип максимуму ентропії, друге начало термодинаміки як статистичний закон, що призводить до ряду закономірностей:

- відносно закриті, ізольовані економічні структури, що визначають макроекономічне становище, деградують протягом часу, так як число і/або величина мікроекономічних станів, завдяки котрим реалізується дане макроекономічний стан, досягає граничного максимуму і далі не збільшується;

- відносно відкриті економічні структури, що визначають макроекономічний стан, розвиваються за траєкторією економічного росту, так як число і/або величина мікроекономічних станів, завдяки котрим реалізується даний макроекономічний стан, досягає проміжного максимуму і далі може збільшуватися» [8, 100-104].

Слід враховувати, що суттєву роль в еволюції економічних структур грає також вектор еволюції, соціально-економічні фактори, джерела і ресурси або стоки еволюції в широкому розумінні цих слів. Так Садченко, як приклад еволюції економічних структур на фінансових ринках, в якості джерела і ресурсу наводить інвестиції, кредити, доходи від продажу акцій, ємність ринку, а в якості стоку – кредиторську заборгованість, виплату процентів за кредитом, виплати дивіденду по акціям і т. д.

На думку академіка РАН Дмитра Чернавського, запас ресурсів дозволяє робити вибір між альтернативними еволюційними шляхами, дає певну свободу вибору. Причому, поняття «вибір» принципово відрізняється від поняття «відбір», що прийшло з еволюційної теорії Дарвіна. Відбір має на увазі детермінований процес відбору найкращого еволюційного шляху, в результаті якого тільки один найкращий шлях може бути реалізований як результат відбору. Вибір же розуміється як еволюційний процес, в результаті якого може бути вибраний не обов'язково кращий шлях, а лише один з множини еволюційних шляхів, «сценаріїв» [9].

Як стверджує Садченко, визначення, формалізація простору (середовища) має важливе значення для еволюції як фізичних, хімічних, біологічних структур, так й економічних структур, тому перш за все, як правило, повинно бути визначене середовище (простір), в якому відбувається еволюція структур, а потім вже рівняння, моделі, що визначають еволюцію структур у цьому середовищі. Економічний простір не може бути повністю заданий простором «геометричні координати – час». Якщо поняття часу застосовується щодо економічних структур, то поняття звичайних геометричних координат X , Y , Z втрачає смисл в економічному просторі.

Можна визначити фізичне (геометричне, географічне) розташування економічної структури, об'єкту (наприклад, підприємства), але економічні параметри, показники, що характеризують еволюцію економічних структур, неможливо визначити за допомогою геометричних координат. Саме тому вводиться економічний параметричний простір, що задається економічними параметрами і часом.

В 1916 р. засновник теорії соціально-економічних криз, видатний український економіст Михайло Туган-Барановський написав фундаментальну працю “Соціальні основи кооперації” [10], заклавши в ній, по суті, основи майбутньої теорії соціального капіталу. З іншого боку саме він вперше обгрунтував, що конкуренція і кооперація є двома основними взаємодоповнюючими процесами ринкової економіки (дві сторони однієї медалі), які й роблять ринкове середовище повноцінним. В 1923 р. його учень, Микола Кондратьєв, що напередодні відкрив великі цикли кон'юнктури (К-хвилі) розвитку світової економіки, у книзі про Туган-Барановського написав: *“Праці Михайла Івановича з питань кооперації, безсумнівно, необхідно визнати видатними, одними з кращих не тільки в нас у Росії”* [11]. Взаємодоповнюючий механізм антагоністичної та кооперативної перемінних конкуренції і кооперації у функціонуванні ринкової економіки використав згаданий вище В.Вайдліх при побудові синергетичної системи моделей [12].

Відкриті ж Туган-Барановським соціальні закони економіки вже використані як у сучасній теорії «людського капіталу» нобелівських лауреатів з економічних наук Теодора Шульца [13] і Гері Беккера [14], так і в теорії «соціального капіталу» Френсіса Фукуями [15] та інших. Як свідчить сучасний західний дослідник Туган-Барановського Н.Балабкінс *«він зумів уловити «дух часу» при дослідженні і, таким чином, упорядкувати і розташувати свої дані у відповідній інституційній оправі. Як математик Туган-Барановський вмів оперувати цифрами. Крім того, його аналітична структура була побудована в конкретному юридично-інституційному середовищі. Таким чином, він звернув увагу на те, що Йозеф Шумпетер пізніше називав економічною соціологією»* [16].

До речі, Шумпетер створив свою теорію інновацій [6] на південному заході сучасної України більше 100 років тому (в 1909-1911 рр.), викладаючи політекономію в Черновицькому університеті, котрий тоді функціонував у складі Австро-Угорської імперії. Практично в цей же час на південному сході сучасної України в Херсонській області в садибі, управляючим якої був батько братів Бурлюків, народився інноваційний проект так званого «руського футуризму», батьком якого вважається Давид Бурлюк. У ньому активну участь прийняв поет – одесит Олексій Кручених, до якого потім приєднався і художник – киянин Казимір Малевич, ти самим сформувавши українську генетику цього культурного руху. Таким чином, інновації є двигуном розвитку й мистецтв. Якщо ж говорити про одну з фундаментальних гуманітарних наук – правознавство, то вона теж має тісно

пов'язану з інноваціями категорію інтелектуальної власності, без якої сьогодні практично неможливо було б підтримати та захистити підприємців, які за Шумпетером і є головними носіями інноваційних ідей. Це вимусило в економічній теорії поряд з трьома класичними фундаментальними факторами виробництва, за Жаном-Батістом Сеєм, – працею, капіталом і землею – ввести в науковий обіг четвертий специфічний фактор виробництва – підприємницький хист. Категорія інтелектуальної власності, по своїй глибинній суті, й стала основою правового захисту цього фактору в особах підприємців – інноваторів у системі складних правогосподарських відносин у світовій економіці з визначенням її місця України в цій системі [17]. На це я ще чверть століття тому звертав увагу при розгляді інноваційних циклів соціально-економічного розвитку в своїй монографії [18].

Список використаних джерел

1. Хакен Г. Информация и самоорганизация. Макроскопический поход к сложным системам. – М.: КомКнига, 2005. – 248 с. – С. 18.
2. Вайдлих В. Социодинамика: системный подход к математическому регулированию в социальных науках: Пер с англ. / Под ред. Ю.С. Попкова, А.Е. Семечкина. – М.: Едиториал УРСС, 2005. – 480 с.
3. Scumpeter J. Business Cycles: A Theoretical, Historical and Statistical Analysis of the Capitalist Process. – N.Y. - L., 1939.
4. Шумпетер Й.А. Теория экономического развития. – М.: Мысль, 1982. – 455 с.
5. Пригожин И., Стенгерс И. Время, хаос, квант. К решению парадокса времени. – М.: 2000 – 240 с.
6. Подолинский С.А. Труд человека и его отношение к распределению энергии. – М.: Ноосфера, 1991. – С. 10
7. Флоренский П. А. [Автореферат]. // Флоренский П. А., священник. Сочинения в 4 т. Т. 1. – М.: Мысль, 1994. – С. 39, 704.
8. Садченко К.В. Законы экономической эволюции. – М.: Дело и Сервис», 2007. – 272 с.
9. Чернавский Д. С. Синергетика и информация (динамическая теория информации) – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 288 с.
10. Туган-Барановский М. И. Социальные основы кооперации. – М., 1916; 2-е изд.: М., 1918; 3-е доп. издание: М., 1919. – переиздание: М.: Экономика, 1989. – 496 с.
11. Кондратьев Н. Д. Михаил Иванович Туган-Барановский. – Пг., 1923.; переиздание: Истоки: вопросы истории народного хозяйства и экономической мысли. Вып. 2. – М., 1990. – С. 268-294.
12. Плотинский Ю.М. Математическое моделирование динамики социальных процессов. – М.: Изд-во МГУ, 1992. – С. 84-91.
13. Шульц Т. У. Экономика пребывания в бедности. Нобелевская лекция 8 декабря 1979 г. // Мировая экономическая мысль сквозь призму веков в 5-ти томах. – Т. V. Всемирное признание. Лекции нобелевских лауреатов. – Кн. 1. – М.: Мысль, 2004. – С. 358-372.

14. Беккер Г.С. Экономический взгляд на жизнь. Нобелевская лекция 9 декабря 1992 г. // Мировая экономическая мысль сквозь призму веков в 5-ти томах. - Т. V. Всемирное признание. Лекции нобелевских лауреатов. – Кн. 1. – М.: Мысль, 2004. – С. 688-706.

15. Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию. – М.: ООО “Изд-во АСТ”: ЗАО НППП “Ермак”, 2004. – 730 с.;

16. Балабкінс Н. Значення М. І. Туган-Барановського сьогодні // Горкіна Л.П. М. І. Туган-Барановський в економічній теорії та історії. – К.: Наукова думка, 2001. – С. 230-241.

17. Програма співробітництва між Кабінетом Міністрів України і Всесвітньою організацією інтелектуальної власності : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/999_003

18. Кузьменко В. П. Инвестиционная политика в регионе. – К.: Наукова думка, 1992. – С. 221-235.

Правовий аспект формування інституцій культури інформування щодо товарів з географічним зазначенням походження

Литвин О. В.

доцент кафедри конструювання верстатів та машин
Національного технічного університету України «Київський
політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»,
кандидат технічних наук, доцент

Географічне зазначення – це термін, який відображає зв'язок "місце-товар" і дає змогу виробникам товарів з певного географічного району вимагати права на зазначення того, що певний товар походить із цього регіону. Географічне зазначення є широким поняттям, що стосується будь-яких виразів, які відображають географічне походження товару. Вказаний вираз вживається у відношенні до товарів, що вироблені у певній географічній зоні.

Географічні зазначення відносяться до промислової власності та є засобами індивідуалізації товарів. Виконуючи функцію стимулювання попиту, географічне зазначення стало важливим засобом підвищення ділової репутації, є одним із різновидів нематеріальних активів підприємства, установи, організації, а також стимулює зростання попиту на конкретні види товарів. В Україні існують проблеми та прогалини українського законодавства в контексті його адаптації до законодавства Європейського Союзу і реалізації втілених в Угоді TRIPS принципів правової охорони зазначень походження товарів.

Класифікація географічних зазначень дозволяє краще зрозуміти особливості цього специфічного об'єкта інтелектуальної власності [3, с. 76].

За місцем розташування виділяють національні та інтернаціональні географічні зазначення. Різниця полягає в тому, що в інтернаціональних географічних зазначеннях місцевість, пов'язана з товаром, розташована на